

Miquel BATLLORI I MUNNÉ

EUSEBI COLOMER I POUS, S. I., † (1923-1997)*

El 29 de novembre de 1997, festa del beat Ramon Llull, quan acabava d'alçar-se per intervenir en les discussions d'un simposi lul·lià organitzat a Barcelona per la Universitat Ramon Llull, un fulminant cobriment de cors ens l'arrabassà de sobte, onze minuts passat el migdia.

Era nat a Girona el 14 d'abril de 1923, cosí germà del novel·lista i assagista Josep M. Gironella i Pous. Els acomunava una certa actitud crítica davant la Guerra Civil d'Espanya (1936-1939) i les seves conseqüències, manifestada en la narrativa d'aquest *Un millón de muertos*, i en el comentari que el mateix any 1961 aquell li dedicà a «Razón y fe», novel·la i article molt mal rebuts pel franquisme dur. Potser per això no fou assenyalat en les *Publicaciones del prof. E. Colomer*, per Ceferino Santos Escudero, dins la «Revista Catalana de Teologia» del 1994 [1995], fascicle extraordinari en ocasió de la jubilació d'aquell. La bibliografia hi apareix després del bell i encertat *Perfil humà i filosòfic* de Colomer, per Francesc Torralba i Rosselló, fidel deixeble seu. Els dos cosins, però, Gironella i Colomer, divergien prou en les reticències de l'un davant el fet català, i en la clara actitud de l'altre a favor de la història i la cultura catalanes i de llur projecció a Europa i al món.

Eusebi, als divuit anys a punt de complir, i acabats els estudis de batxillerat, el 19 de març de 1941 entrà a la Companyia de Jesús al noviciat de Veruela. Aquest pertanyia a la província jesuítica d'Aragó, que llavors comprenia els quatre regnes hispànics de l'antiga diguem-ne confederació catalanoaragonesa, la història cultural de la qual serà un dels centres de les seves recerques i dels seus estudis.

En aquell mateix monestir cistercenc, emprerat als jesuïtes des de la Restauració, estudià tres anys d'humanitats grecolatines, 1942-1945, que li serviren per a dominar a bastament el llatí i el grec, i també començà d'ensinistrar-se en les llengües castellana i catalana —aquesta, estudiada i practicada, aquells anys, com a esplai personal, si no clandestí, naturalment.

Seguiren tres anys de filosofia, 1945-1948, fins a la llicenciatura, que seran decisius per a tot el seu futur. Del professor de psicologia, Ferran M.

*[Nota de la Direcció]: Amb les pàgines que segueixen, les institucions i les persones que fan possible la publicació d'«Arxiu de Textos Catalans Antics» manifesten llur profund sentiment per la pèrdua d'un tan valuós com amant col·laborador i amic.

Palmés, aprengué la síntesi de l'escola aristotèlicotomista amb la ciència moderna; de Ramon Puigrefagut, cosmòleg de formació alemanya, l'acostament del pensament cristià a les ciències físiques, com una iniciació a l'interès per Teilhard de Chardin; de Miquel Florí, la predilecció per la història de la filosofia, que haurà d'ésser el seu propi camp de conreu.

Només un curs, 1948-1949, practicà la docència en un col·legi de segon ensenyament, el de Sant Ignasi de Sarrià, i precisament en història de la filosofia, als alumnes dels dos darrers cursos de batxillerat. Aquest temps tan breu ja presagiava que hauria de dedicar-se, més endavant, a fer estudis especials, un cop cursada, en 1949-1953, la teologia.

Aquesta, l'estudià a la Facultat que els jesuïtes acabaven de traslladar de Sarrià a Sant Cugat del Vallès, juntament amb la de Filosofia. Hi havia força contrast entre ambdues facultats. Ara es trobava amb una teologia preconiliar, ancorada en Francisco Suárez i en la segona escolàstica del segle XVI (Josep Dalmau), amb una temorega història dels dogmes, amb un Nou Testament oscil·lant entre una crítica textual prou moderna (Josep M. Bover) i uns comentaris transescolàstics, i amb un Vell Testament bastant més proper a la nova crítica (Brates), però com a assignatura secundària, juntament amb la llengua hebraica. Tot amb tot, l'estudi personal, tenint a l'abast una biblioteca summament rica en teologia antiga i moderna, li obrí des de llavors el camí vers una simbiosi de filosofia i teologia, que caracteritzà tota la seva posterior vida intel·lectual i religiosa —aquesta, molt marcada per la seva ordenació presbiteral i per la seva missa primera, celebrada el 31 de maig del 1952, en ple triomfalisme del Congrés eucarístic de Barcelona.

Un triomfalisme que sens dubte encara l'ajudà a detestar-lo amb més braó. Recordo les lamentacions d'un jesuïta tradicional, força fi d'esperit tanmateix, comentant-me un sermó del Sagrat Cor predicat pel pare Colomer a l'església del carrer de Casp, en el qual l'orador repetia sovint: «Res de triomfalisme».

Un cop enllestits els quatre cursos de teologia, juntament amb Joaquim M. Aragó, destinat igualment als estudis filosòfics, Eusebi Colomer passà l'estiu del 1953 a Ockenheim apretant l'alemany ja prelibat, amb els novicis jesuïtes, per tal de poder dominar-lo durant tot el curs de tercera provació espiritual a Sankt Andrä in Lavanttal, en la Caríntia austríaca. Així pogué submergir-se en un món gairebé fet a posta per a ell, el dels jesuïtes germànics, que, en anys de vel·leïtats pseudomístiques i antiintel·lectuals, es mantingueren sempre fidels a la viva tradició simbiòtica de vida religiosa i de cultura humana. Amb la seva innata i contrastant sinceritat —ingenuïtat, manta vegada—, ho palesava constantment; això dugué alguns deixebles seus, alhora crítics i irònics, a anomenar-lo Pare von Kólomer, els anys de docència a la Facultat de Sant Cugat, de 1960 a 1971.

Per a preparar-s'hi hi disposà de tres anys, 1954-1957, en tres universitats alemanyes: les de Munic, Friburg i Colònia. A Munic seguí els cursos i també els famosos sermons de Romano Guardini a la Ludwigskirche, el temple de la Universitat; hi freqüentà igualment les lliçons del políticòleg i hispanista Alois Dempf. A Friburg, més accidentalment, assistí a les classes de Martin Heidegger —tema, més endavant, de nombrosos i aprofundits estudis seus, entre l'admiració per la seva vàlua filosòfica i les prevencions pel seu nazisme. A Colònia, finalment, hi trobà un adequat director de la seva tesi doctoral, el professor Wilpert, especialista alhora en filosofia medieval i renaixentista; car Colomer ja duia de cap doctorar-se a Alemanya amb una memòria, que arribés a resoldre, d'una manera més o menys definitiva, però acurada i profunda, el problema que li havia suggerit, a Barcelona, el seu amic Joaquim Carreras i Artau: les fonts i la mesura de la dependència de Nicolau de Cusa respecte a Ramon Llull.

Com continuarà fent tota la vida, Colomer, abans de publicar, el 1961, la seva tesi *Nikolaus von Kues und Raimund Llull: Studien aus Handschriften der Kueser Bibliothek* (Berlín, De Gruyter), ja n'havia avançat alguns fragments en forma d'articles, i més endavant la completarà, revisarà i referà fins a l'any mateix de la seva mort.

En ocasió del «Primer Congrés Internacional de Lul·lisme», tingut a Formentor (Mallorca) el 1960, Wilpert em manifestava la seva sorpresa que el seu alumne arribés a desempallegar-se prou bé, a la biblioteca de Bernkastel, amb els difícils manuscrits del cardenal de Cusa, vista la seva escassa preparació paleogràfica. En un primer temps, jo lamentava que el pare Colomer no arribés a vèncer, d'una vegada per sempre, les dificultats que li presentaven els texts dels còdexs medievals i moderns, car veia que això li limitava de molt el camp de les recerques històriques. Però després vaig pensar que aquesta mateixa limitació l'esperonava a encaminar les seves investigacions per altres viarans, més propis de l'historiador-filòsof, o d'un filòsof-historiador: l'anàlisi dels texts, la qüestió de llurs fonts, la comparació amb les doctrines d'altres pensadors, la descoberta de llurs posteriors influx, fortuna, transcendència.

Cal tenir també present que Eusebi Colomer, tot i la mola dels seus escrits (265) fou, abans que res, un professor d'història de la filosofia, i dedicà a la docència la més gran part de la seva vida. Com qui havia de moure's amb desimboltura en un camp tan vast com és tota la història del pensament, inicià, el 1953, la seva carrera d'escriptor —potser no gaire ben aconsellat— amb la traducció castellana de la *Historia de la Filosofía*, un bon manual universitari del pare F. Klimke, però publicat alguns lustres abans i no posat al dia pel traductor ni en el seu contigut ni tan sols en la seva bibliografia. No coneixent-lo encara personalment —Colomer acabava just llavors els estudis de teologia— de sobte vaig sentir por que el jove estudiós, com el qui l'havia aconsellat, es decantés vers una fàcil subcultura

clerical, ni tan sols eclesiàstica, que podria aïllar-lo de la veritable cultura. Però la segona edició del Klimke-Colomer, del 1961, venia després de l'experiència universitària a Alemanya, i podia presentar-se ja com a «revisada y ampliada».

I no fou simplement aqueixa exigència científica el fruit del seu passatge per tres prestigioses universitats germàniques. A Alemanya cresqué també la seva natural afeció al món de l'art, en particular de la pintura, i més encara de la música; de llavors endavant serà un fervorós liceista i un gran admirador de Richard Wagner, per damunt totes les prevencions que havia despertat arreu el connubi —o, millor, contuberni— entre wagnerisme i nazisme.

Aquell global interès, que dèiem, per tota la història de la filosofia el portarà a ésser degà de la Facultat filosòfica de Sant Cugat des de 1970 i, més endavant, professor de l'Institut de Teologia de Barcelona i de la Facultat de Teologia de Catalunya. Es palesarà igualment en la llarga sèrie d'autors per ell estudiats tot al llarg de la seva vida, bé en forma de breus i condensats articles de diccionari —a remarcar els destinats a l'«Enciclopedia luso-brasileira de Cultura» (Lisboa, Verbo, 1963-1976)—, bé en nous i renovadors estudis monogràfics, bé, i sobretot, en obres plenament estructurades en forma d'un o diferents volums.

En una nota necrològica no és pas possible d'enumerar tots els pensadors que han passat pels seus variats sistemes d'escriure i de redactar. No podem, però, deixar-hi de banda aquells que foren objecte de diversos estudis analítics i sintètics, com eren sempre els seus, i que després ell mateix revisà i recollí en volums a part: *De la Edad Media al Renacimiento: Ramón Llull - Nicolás de Cusa - Juan Pico della Mirandola* (Barcelona, Herder 1975), *El pensamiento als Països Catalans durant l'Edat Mitjana i el Renaixement* (Ibid., Institut d'Estudis Catalans i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997), l'últim llibre seu, aparegut mig any abans de la seva mort.¹

A mig camí entre els volums / reculls i les obres estructurades, com a reelaboracions i complements orgànics de temes anteriorment tractats, podem situar *Hombre e Historia* (Barcelona, Herder 1963) i *Movimientos de renovación: Humanismo y Renacimiento* (Madrid, Akal 1997). En aquest darrer, coincidim plenament a no considerar l'Humanisme com un fenomen estrictament filològic, sinó essencialment cultural; però ja no tant a tenir Ramon Sibiuda com un humanista, i a prolongar el Renaixement fins a mitjan segle XVII —tot i que, algun cop i per via extraordinària, aqueixa hagi estat la posició també d'alguns italians, eminents historiadors de la cultura, i més estrictament de la filosofia renaixentistes.

1. Hom pot veure en la secció de *Recensions* d'aquest volum la del darrer llibre d'Eusebi Colomer, signada per Jaume de Puig.

L'obra, però, més completa i més ben estructurada d'Eusebi Colomer, i en què ell havia posat més il·lusió, per creure-la necessària i imprescindible per a tot el món hispànic, deçà i dellà de l'Atlàntic, és la formada pels tres volums intitulats *El pensamiento alemán de Kant a Heidegger*, i subtitulats *La filosofía trascendental: Kant* (Barcelona, Herder 1986; ²1996), *El idealismo: Fichte, Schelling y Hegel* (ibid., 1986; ²1995) i *El postidealismo: Kirkegaard, Feuerbach, Marx, Nietzsche, Dilthey, Husserl, Scheler, Heidegger* (ibid., 1990): els diferents ambients culturals —a remarcar, en el primer volum, l'exacta distinció entre les *Lumières* franceses i l'*Aufklärung* alemanya, i els variats matisos entre els diferents idealismes vuitcentistes i noucentistes— hi són perfilats d'una manera ben diversa de la que sol trobar-se en els manuals d'història de la filosofia.

Ja hem remarcat, des dels seus anys d'estudis, l'acostament de Colomer als problemes filosòfics, i teològics, de les ciències físicocsmològiques. El seu interès particular per Pierre Teilhard de Chardin arrenca del 1961 i el dugué a seguir acuradament tota la bibliografia que sortia d'ell i sobre ell. Tres anys després, ja en donava una bibliografia comentada, *L'obra de Teilhard de Chardin i els seus intèrprets*, com a segona part de la traducció catalana del llibre de Nicolas Corte, *La vida i el pensament de Teilhard de Chardin* (Barcelona, Edicions 62, 1964), adaptació d'un precedent article bibliogràfic. Ambdós no seran sinó un tast de l'obra de conjunt *Hombre y Dios al encuentro: Antropología y teología en Teilhard de Chardin* (Barcelona, Herder 1974), on ja es dona compte del declivi que l'evolucionisme teilhardià començava de tenir, declivi remarcat més encara en aquests darrers anys, en què els científics s'han decantat vers un evolucionisme de grups de determinades espècies, més que no pas d'una evolució global de tota l'espècie.

Si Teilhard l'havia posat en la frontera entre les ciències filosòfiques i les naturals, altres dos problemes, molt actuals, l'acararan amb la teologia: el de l'ateisme i el de l'ecumenisme, l'un i l'altre replantejats de manera nova pel Concili Vaticà II.

La postura posthegeliana de Marx ja l'havia aprofitat a la primera d'aquestes dues qüestions, que els anys seixanta fou replantejada pels teòlegs del mite de la mort de Déu: els precursors teològics remots, Karl Barth, Paul Tillich, Rudolf Bultmann; els antecessors literaris Jean Paul, Heinrich Heine, M. Fiodor Dostojevskij; el cristianisme no religiós de Dietrich Bonhoeffer; la secularització del cristianisme per G. Vahanian; i J. A. T. Robinson, Harvey Cox, P. van Buren, Th. J. Altizer i William Hamilton; tots ells són els principals autors presentats per Eusebi Colomer, part amb anàlisis personals, part amb una galeria d'alta divulgació, en *Déu, viu o mort?: Una aproximació histórico-crítica a la teologia radical* (Barcelona, Nova Terra 1970) i en versió castellana del mateix any, amb el mateix subtítol, però retolat *Dios no puede morir*, significativament amb el primer mot en minúscula en la portada. Uns anys abans, la mateixa editorial ja havia publicat, amb

Eusebi Colomer com a editor responsable, trenta-un articles i estudis sobre el mateix tema, titulat en conjunt *El ateïsmo de nuestro tiempo* (1967). I ací cal subratllar que el primer escrit pòstum de Colomer aparegut fins ara, abril de 1998, és la seva comunicació a la Secció de filosofia i ciències socials de l'Institut d'Estudis Catalans sobre *Què queda avui, del marxisme?* (1997), on la comprensió i l'equilibri de l'autor es donen fraternalment les mans –actitud tant més remarcable i lloable si tenim present que aquell escrit havia estat presentat a l'Institut el gener del 1990, just enderrocat el mur de Berlín, sempre torbador per als amants de la cultura alemanya.

També l'altre tombant postconciliar ha tingut un epíleg quasi pòstum. Els estudis de cultura catalana medieval havien dut sovint Eusebi Colomer a estudiar i a remarcar el caràcter dialogant interconfessional dels tres Ramons: el de Penyaforç, Ramon Martí i sobretot Ramon Llull. Doncs, un dels darrers estudis sobre ecumenisme és l'aparegut en la miscel·lània dirigida per Charles Lohr, *Anstöße zu einem Dialog der Religionen: Thomas von Aquin - Ramon Llull - Nikolaus von Kues*, amb el títol *Lulls Verhältnis zu den Andersgläubigen: zwischen Dialog und Monolog*, dins «Tagungsberichte der Katholischen Akademie der Erzdiözese Freiburg», 1997.

No per res, doncs, la miscel·lània que dedicà al pare Colomer la Facultat de Teologia de Catalunya, esmentada al capdavant d'aquestes pàgines, era intitolada *Pensar en diàleg*.

BIBLIOGRAFIA COMPLEMENTÀRIA (RECENSIONS EXCLOSES)

La controversia islamo-judeo-cristiana en la obra apologetica de Ramon Martí, dins *Diálogo filosófico-religioso entre cristianismo, judaísmo e islamismo durante la edad media en la península ibérica*, «Actes du Colloque international de San Lorenzo de El Escorial, 23-26 juin 1991, organisé par la Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale», édités par Horacio SANTIAGO-OTERO (Rencontres de Philosophie Médiévale, 3), Turnhout, Brepols 1994, 229-257 (resumit en aquest anuari, XV (1996), 757, núm. 11225).

L'actualitat de Ramon Llull. Lliçó inaugural. Curs acadèmic 1994-1995, 10 d'octubre de 1994, Barcelona, Universitat Ramon Llull 1994, 27 pp. (resumit en el volum citat d'aquest anuari, 774, núm. 11291).

L'antropologia en els escrits espirituals d'Arnau de Vilanova, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIV (1995), 212-226 (resumit en la mateixa col·lecció, XVI (1997), 503-504).

Nikolaus von Kues (†1464) und Ramon Llull (†1316): Ihre Begegnung mit nichtchristlichen Religionen (Trierer Cusanus Lecture, 2), Trier, Paulinus 1995, 20 pp. (resumit en aquesta col·lecció, XVI (1997), 675, núm. 12131).

La cuestión de Dios en el pensamiento de Martin Heidegger [traduït del català] (Cuadernos de Filosofía, 24), Universidad iberoamericana 1995, 20 pp.

El problema de la relació fe-raó en Ramon Llull: Proposta de solució, dins «Actes del simposi internacional de filosofia de l'edat mitjana, Vic-Girona, 11-16 d'abril de 1993» (Actes, 1), Vic, Patronat d'Estudis Osonencs 1996, 11-20 (resumit en la tercera secció de les notícies bibliogràfiques d'aquest volum).

La actitud compleja y ambivalente de Ramon Llull ante el judaísmo y el islamismo, dins *Constantes y fragmentos del pensamiento luliano*. «Actas del simposio sobre Ramon Llull en Trujillo, 17-20 septiembre 1994», editadas por Fernando DOMÍNGUEZ y Jaime SALAS (Iberoromania, 12), Tübingen, Max Niemeyer 1996, 77-90.

Vers una imatge nova de Balmes (Parlaments, 32), Ajuntament de Vic 1996, 38 pp.

La rencontre des religions chez Raymond Lulle, dins «Théologie Philosophie Lyon», II/2 (1997), 277-305.

Microcosmo e macrocosmo fra il primo e secondo Umanesimo, dins «Giovanni Pico della Mirandola: Convegno internazionale di studi nel cinquecentesimo anniversario della morte (1494-1994). Mirandola, 4-8 ottobre 1994», a cura di Gian Carlo GARFAGNINI, Firenze, Leo S. Olschki 1997, 981-301.

Pròleg, a Josep A. RUBIO, *Les bases del pensament de Ramon Llull, Els orígens de l'Art Lul·liana* (Biblioteca Manuel Sanchis Guarner, 35), València i Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997, 7-12.

Filosofia de l'Humanisme: de R. Sibiuda a J. Ll. Vives, dins *La cultura catalana del Renaixement a la Il·lustració*. Cicle de conferències fet al CIC de Terrassa, curs 1981-1982 (Biblioteca Milà i Fontanals, 26), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997, 27-42.